

УДК 141.319.8

В. О. Полякова
аспірант кафедри філософії і основ загальногуманітарного знання
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

УКРАЇНА НА МАПІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАМ'ЯТІ

Уже протягом декількох десятиліть тема пам'яті перебуває в центрі уваги гуманітарних досліджень в Україні. Безумовно, така ситуація пов'язана зі світовою тенденцією – «поворотом» до пам'яті в суспільних науках. З одного боку, до цього тренду країна долучається із запізненням [20, с. 268], але витоки сталої цікавості наукового співтовариства до цієї теми мають й інші причини, ті, що допомагають прочитанню такого: «Сьогодні 7 листопада 1938 – день, коли мені виповнилось дев'ять років. Мої батьки тільки що дали мені подарунок, який я так довго в них просив, – іграшкову машинку... Через два дні, раннім вечором, ми здригаємось від гучного грюкоту у двері... Входять двоє чоловіків. Повідомляють, що вони із поліції нацистів, і наказують нам зібрати які-небудь речі й покинути квартиру». Ці слова належать лауреату Нобелівської премії (2000), американському нейробіологові Е. Кенделу, батьки якого народились на території України. Його чудова маленька блакитна машинка, що слухняно рухалась по маленькій квартирі, оминаючи стіл, за яким кожного вечора збиралась сім'я, зникла, як і минуле у Відні. «Важко простежити, з якими саме подіями дитинства та юності пов'язані інтереси й вчинки дорослої людини...», – але зацікавленість до психіки та функціонування пам'яті Ерік Кендел бачить у своєму минулому: «Як саме пережитий жах пропалив у молекулярній і клітковій тканинах мого мозку образ гучного стуку у двері нашої квартири, причому так надійно, що я можу відновити його в пам'яті в чітких візуальних і емоційних подробицях, хоча минуло вже більше півстоліття?» [18]. Сьогоднішні *memory studies* в Україні дуже часто про біль у минулому, події теперішнього та роздуми про майбутнє, і тому надзвичайно актуальними є подальші філософські, соціально-філософські розвідки в царині студій пам'яті, у тому числі й орієнтовані на розгляд літературних джерел, присвячених цій проблемній галузі.

Метою статті є виділення окремих підходів і проблемних галузей, які формують основні напрями українських досліджень пам'яті. Водночас варто зазначити, що корпус наукової літератури з меморіальних студій постійно поповнюється, отже, такий огляд є завжди фрагментарним.

Говорячи про хронологічні рамки *memory studies* в Україні, доцільно звернутись до роботи «Студії пам'яті в Україні. (Історіографічний дискурс. Бібліографічний покажчик)» [28], що вийшла у 2013 році. У цій роботі автори пропонують перекладати сталий англомовний термін *memory studies* як «студії пам'яті», або «меморіальні студії». Протягом багатьох років пам'ять є темою дисертаційних досліджень у рамках соціальної філософії, філософської антропології і широкого спектру соціогуманітарних наук.

Тема взаємозв'язку між культурою й пам'яттю, традицією або тим, що А. Ассман називає культурною пам'яттю, є однією з ключових для меморіальних студій. Ця тема відображена й у роботах українських дослідників. Так, у дисертації «Пам'ять і забуття в історії ідей: мнемонічна герменевтика культури» (Харків, 2004) [27] Л. Стародубцева розглядає, яку роль у ритуалах, філософських школах, окремих релігіях відіграють забуття й пам'ять. Авторською розробкою є модель порогу пам'яті, мнемонічного кола, мнемонічного парадоксу, що представлені на індивідуальному та загальнокультурному рівні. У роботі Л. Стародубцева досліджує мнемонічну типологію культур і пропонує авторський концепт «мнеми культури» (філософська антропологія, філософія культури).

Аналізу проблеми культурної пам'яті із соціально-філософської перспективи присвячено дисертацію «Культурна пам'ять як механізм соціально-історичної наступності»

(Донецьк, 2010) [26]. Розкриваючи поняття «культурна пам'ять», Т. Рагозіна зазначає ключову роль такого соціокультурного процесу, як праця, у відтворенні всередині суспільства самоідентичності й виробленні відмінностей, специфічності. Культурна пам'ять, на думку автора, може бути названа «соціальний метаболізм», що підтримується й функціонує завдяки комунікації.

У роботі «Реактуалізація пам'яті та досвіду в наративній філософії історії» (Харків, 2011) [30] М. Халимон називає основними вимірами історієписання співвідношення історії з текстом, мовою, пам'яттю й комеморативними практиками. Увага автора приділена переходу від модерної до постмодерної філософії історії і методологічних засад історієписання в історичному контексті. Ключовими елементами історичної пам'яті автор визначає забуття і пригадування. Окремо автор аналізує розрізнення значень, які набувають поняття «досвід» і «пам'ять» у модерній і постмодерній традиціях історієписання (соціальна філософія й філософія історії).

У дисертаційному дослідженні «Антропологія та поетика тривалості у контексті філософії іншого» (Харків, 2009) [16] Д. Зіборова виділяє «три антропологічні моделі співвідношення часу та суб'єктивності», що утворюють разом «смысловий простір антропології тривалості». Щодо пам'яті автор пропонує модель «антропології пам'яті», яка експлікується на матеріалі філософії тривалості А. Бергсона. Д. Зіборова аналізує модифікації антропологічних характеристик у цих моделях, приділяючи увагу трансформаціям мови й конструкції літературного та філософського текстів, що пов'язані зі змінами в уявленнях про суб'єктивну темпоральність (філософська антропологія, філософія культури).

Одними з надзвичайно важливих проблемних галузей для меморіальних студій є відношення між пам'яттю й ідентичністю, роль пам'яті в контексті націєтворення та самоідентифікації особи всередині групи. Так, у роботі «Суспільна пам'ять в контексті розвитку політичної свідомості у сучасній Україні» (Київ, 2012) [6] О. Волянчук розглядає генезу теорій пам'яті, посилаючись на літературні джерела, що належать до широкого кола гуманітарних наук. Термін «суспільна пам'ять» автор розкриває в декількох значеннях: передусім як форму людської діяльності або складний процес суспільно-політичного життя; по-друге, суспільна пам'ять є «сховищем соціально значимої інформації». У дисертації проаналізовано зв'язок суспільної пам'яті з політичною свідомістю й виокремлено специфічні риси політики пам'яті в Україні. Окреме місце посідає аналіз мнемонічних процесів, структури суспільної пам'яті, закономірностей її розвитку, станів і виявів суспільної пам'яті в політичній свідомості (теорія та історія політичної науки).

В. Жадько в дисертації «Історична пам'ять у системі духовного світу особистості сучасного українського соціуму (соціально-філософський аналіз)» (Київ, 2007) [13] розглядає історичну пам'ять на її індивідуальному рівні як елемент духовної особистості. Автор аналізує наявні сьогодні підходи до формування та відродження історичної пам'яті окремого індивіда, пропонуючи власне бачення цієї проблеми й розкриваючи роль суспільства, влади, державних інститутів у цьому процесі (соціальна філософія та філософія історії).

Ю. Зерній називає історичну пам'ять ключовим аспектом у формуванні національної ідентичності особистості. У роботі «Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності» (Київ, 2009) [15] автор стверджує, що політика пам'яті в Україні є окремою сферою державної політики. На думку Ю. Зерній, історична

пам'ять і сприйняття минулого суспільством – це конструкція, формування якої відбувається під впливом діяльності держави. У дисертації запропоновано авторський «концептуальні засади державної політики пам'яті в Україні» (етнополітологія та етнодержавознавство).

Соціальна пам'ять і пам'ять як колективне явище досліджується, зокрема, у роботах таких науковців, як О. Антонюк, І. Гирич, Я. Грицак, С. Єкельчик, І. Карпенко, А. Киридон, Н. Кораблева, В. Кривошея, М. Рябчук, Л. Стародубцева, О. Фостачук, О. Чаплигін, О. Шейко. Говорячи про «характерні риси суспільного мнемічного процесу», український історик і політолог, доктор політичних наук О. Бойко визначає два рівні колективної пам'яті: структурований, сформований владою «офіційний» і одночасно наявний у суспільстві «неофіційний» рівень, що підтримується переважно через міжособистісні стосунки і є фрагментарним, таким, що слугує єдності колективу, збереженню його ідентичності [5].

Загалом розгляд соціально-філософської проблематики в контексті студій пам'яті відображено й у низці дисертаційних робіт. Ми назвемо лише окремі, серед яких дисертація О. Фостачук «Соціальна пам'ять як соціокультурний феномен» (Харків, 2005) [29], що є міждисциплінарним дослідженням, яке присвячене огляду наявних сьогодні філософських підходів до розуміння соціальної пам'яті. На думку О. Фостачук, соціальна пам'ять формується в процесі зіткнення відмінних ідеологічних інтерпретацій минулого. Маніфестуючись у групах на різних рівнях владних структур, в процесі такого зіткнення формуються міфічне уявлення про минуле і стають сталими його образи. Автор виділяє головний принцип, що є характерним для соціальної реальності та її репрезентації в минулому й теперішньому, – цілісність зі зростанням різноманітності й ускладнення (спеціальні та галузеві соціології). Г. Дьяковська в роботі «Наратив як форма буття соціальної пам'яті» (Дніпропетровськ, 2011) [11] аналізує зміст і структуру пам'яті. Спільнота або окрема група здатні фіксувати власну пам'ять. Цей процес автор називає «наративізація», наголошуючи, що за допомогою наративізації відбувається надання «соціального сенсу» діям спільноти. Отже, наратив є соціальною реальністю групи й суспільства, завдяки йому репрезентується сенс існування окремих спільнот і система соціальних значень. Також Г. Дьяковська зауважує соціальну зумовленість наративу (соціальна філософія та філософія історії).

До актуальних теми впливу розвитку інформаційного середовища, інтернет-технологій і нових медіа на соціальну пам'ять звернулася Г. Коньшина в роботі «Трансформація соціальної пам'яті в інформаційному суспільстві» (Харків, 2008) [21]. У дисертації йдеться про появу нової форми існування соціальної пам'яті, яку автор називає «фрактальний наратив». Г. Коньшина стверджує, що цей тип соціальної пам'яті характеризується викривленнями, спричиненими новітніми інформаційними технологіями. На думку автора, соціальна пам'ять сьогодні є глобальною інформаційною системою. Специфічність взаємозв'язків між символічним і соціальним, яка властива для цифрової мережі, певним чином впливає на пам'ять і її репрезентації. Отже, розвиток сучасних форм фіксації пам'яті дає можливість говорити й про зародження нового наукового напрямку в соціальній мнемології (соціальна філософія та філософія історії).

Досить часто вживаний в українському науковому обігу термін «історична пам'ять» (який значною мірою являє собою метафору, а не чітко окреслений науковий термін [28, с. 28]) вимагає зупинитися більш докладно на роботах, що розкривають його значення. В. Артюх (доцент кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій Сумського державного університету) підкреслює, що в суспільстві існують «локальні моделі пам'яті», які належать окремим групам і спільнотам. Ці моделі маніфестують та оформлюють владні й політичні структури, що представляють ці групи. При цьому загальнонаціональна історична пам'ять є суспільною угодою. З історичною пам'яттю отожднює себе маса індивідів у процесі соціалізації, так відбувається формування феномена нації [3].

Розглядаючи соціально-культурний феномен історичної пам'яті та її роль у формуванні нації, український історик Л. Зашкільняк указує, що під цим терміном варто розуміти здатність розуму індивіда зберігати власний і колективний досвід і використовувати його для уявлення про історію та власне місце в ній: «Фактично, це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості і спільноти» [14]. Також комплекс проблем, пов'язаних із політикою пам'яті в Україні та її роллю у формуванні національної ідентичності й функціями національної пам'яті, присвячені праці Ю. Зерній, В. Вашкевича, Ю. Шаповала. Отже, можна говорити про чіткий зв'язок між дослідженнями історичної пам'яті та пошуками ідентичності. У цьому контексті потрібно згадати і працю А. Артеменко «Топологія Я в мережевих структурах соціуму», в якій розглядається тема ідентичності з урахуванням просторової перспективи. Ця монографія є важливим соціально-філософським внеском у сучасні memory studies.

Широко відоме зауваження Я. Ассмана про пов'язаність спогадів із простором. Спогад утілюється, укорінюється в просторі, в якому живуть, до якого належить світ речей, рідний для індивіда, і цей світ є опорою його самості. Група і простір, який її оточує, являють собою символічну єдність, і цю єдність група намагається зберегти [1, с. 39–40]. Просторовий вимір пам'яті аналізується дослідниками з України, зокрема в колективній монографії «Київ у національній пам'яті», яка вийшла з друку у 2013 році [19]. Так, доктор історичних наук Л. Бурак указує: «Культурний простір міста може бути визначено як певним чином структуровану систему культурних контекстів, кожен із яких створює свій урбаністичний образ, який кореспондується з найбільш характерними для нього місцями пам'яті» [4]. У статті «Батьківський дім як складова екзистенційного буття людини» доктор філософських наук, професор Л. Газнок фокусує свій погляд на світі речей із найближчого оточення: «Дім відіграє важливу роль як у буттєвому і ціннісному аспекті, так і в аспекті самовизначення місця життєздійснення людини. Батьківський дім – це особливе місце антропологічних витоків людини, яке задане границею, де внутрішнє «приватне» передбачає зовнішнє публічне» [7].

Однією із серйозних проблем, із якою стикаються українські науковці, діяльність яких орієнтована на розвідки в царині memory studies, є досі не остаточно оформлений термінологічний апарат студій пам'яті. Саме тому надзвичайно вагомим внеском у філософські дослідження пам'яті в Україні є робота видавництва «Дух і літера». Завдяки зусиллям наукового об'єднання, українському читачеві стали доступними переклади, зокрема, М. Імдала, Р. Козеллека, П. Рікера (1993 і 1998 рр. французької філософії відвідав Україну і прочитав низку лекцій у Києво-Могилянській академії) й тематичний збірник «Успенські читання». Подією у філософському житті України є друк серії книг «Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей» під редакцією Б. Кассен [12]. У тематичному розділі під назвою «Час і історія» розглянуто «моделі осмислення пам'яті»: письмо, слід, відбиток, слід-указівка в тому числі й кризь філософський набуток Платона, Гегеля, Ніцше, Бергсона, Беньяміна та ін.

Значний вклад у дослідження пам'яті робить одеське філософське наукове співтовариство. Методологічні засади, пов'язані з широким колом проблематики memory studies, студенти Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова опановують у рамках теоретичних дисциплін «Біографічний метод» і «Основи теоретичної біографістики», що вивчаються під керівництвом доктора філософських наук, професора І. Голубович. Адже саме через біографію й автобіографію розкривається минуле в їх людському вимірі: «В автобіографії ... оповідач постає рупором надіндивідуальних подій, він їх очевидець і свідок, його життя співвіднесене з історією роду («просопографією»), а розповідь про себе вписана в сімейно-родову хроніку. Своім автобіографічним відтворенням людина забезпечує збереження колективного соціокультурного досвіду» [10]. У розповіді «про себе» і

щирому слуханні розповіді іншого зберігаються життєдайні джерела європейської культури, «однією з головних «духовних універсалій» якої є ідея індивідуальності (іноді культ індивідуальності)» [8].

Історична спадщина, існування на територіях, які надзвичайно справедливо названі Т. Снайдером «криваві землі», й актуальна ситуація в Україні впливають на українські *memory studies*. Саме тому вагомою їх частиною є відновлення стертих відомостей про минуле, робота з тим, що А. Ассман називає пам'яттю-архівом і усною історією. Так, із 2001 року в Києві проходять щорічні «Успенські читання» [36]. Ключовими джерелами для науковців, що працюють у межах студій пам'яті, є збірники: «Пам'ять і історія: на перехресті культур» (2009), «Пам'ять і надія: горизонти і шляхи осмислення» (2010), на сторінках яких представлені доповіді С. Кримського, В. Малахова, С. Філоненка, А. Баумейстера. Варто згадати започаткований у 2003 р. щорічний Літній богословський інститут, що проходить у с. Лишня (Київська обл.). Темою XIII Київського літнього богословського інституту 2015 р. організатори (об'єднання «Дух і Літера» разом із Центром св. Климента та православним духовним, соціально-просвітницьким центром «Ковчег») визначили таку – «Правда. Пам'ять. Примирення» [37]. Актуальні події сьогодення знаходять своє відображення в книгах видавництва. Так, нещодавно вийшла добірка розповідей учасників подій Революції Гідності «Майдан. Свідчення» (2016).

Важливою частиною цієї роботи є діяльність одеських науковців. У 2010 р. під керівництвом О. Довгополової розпочинається проект «Есхатос», у рамках якого виходять збірки наукових праць, присвячених аналізу тем історії, пам'яті, майбутнього, адже проект орієнтований на філософське осмислення сучасної ситуації, що може бути названо існуванням на «межі» [31; 32]. У 2015 р. співробітниками Одеського національного університету імені І.І. Мечникова професором філософського факультету О. Довгополовою та головою ради молодих вчених ОНУ імені І.І. Мечникова В. Немерцаловим було ініційовано науково-освітній семінар «Культура примирення: нова історична свідомість в Україні», що пройшов за підтримки програми «Розвиток співробітництва з громадянським суспільством у країнах Східного партнерства» Міністерства закордонних справ Німеччини й товариства «Бохум-Донецьк» (Німеччина). Організатори визначили метою пошуки шляхів формування історичної свідомості, що базувалась би на спільних підвалинах – цінності людського життя й толерантності [33]. Справжньою цінністю проекту є спрямування зусиль не лише на теоретичне осмислення, а й практичний вимір діяльності. Зокрема, створено відеокурс «Україна в світі. Візія історії одеського регіону: мости і портали замість мурів та брам», який пропонується використовувати в шкільній освіті. Вагомим внеском у меморіальні студії є введення до навчального плану на філософському факультеті Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова авторського курсу О. Довгополової «Антропологія історичного».

У 2012 р. в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова засновано комплексну програму «Феномен тоталітаризму, його прояви та шляхи подолання» [34]. Керівник програми – доцент Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова Л.В. Ковальчук формулює завдання як аналітичне опрацювання минулого, осмислення наслідків і впливу тоталітаризму на сучасність. Згадаємо Міжнародну програму «Усна історія (не)подоланого минулого»; у науковій конференції, що відбулась у 2015 р. в рамках програми, взяли участь такі фахівці, як Г. Грінченко, О. Кісь та ін.

Важливою прикметою діяльності Державного архіву Одеської області є відкритість не лише для науковців, студентів, а й для громади загалом. На тлі «одержимості пам'яттю» співіснування різних пам'ятей усередині українського суспільства, про які говорять, удаючись до використання словосполучення «війна пам'ятей» і необхідності примирення, пам'ять опиняється під загрозою. Особливо

це стосується галузі, яку Я. Ассман називає «предметна пам'ять». Адже вона так часто опиняється поза увагою українського громадянина, для якого характерна своєрідна «далекорізькість» у цьому питанні – тенденція спрямовувати погляди до проблем великого масштабу, оминаючи ту частину минулої спадщини, власником якої він є безпосередньо. Для вирішення цієї проблеми у 2015 р. на базі Державного архіву Одеської області розпочато проект «Народний архів». Звертаючись до громади міста, організатори пропонують приносити до архіву речі, що, як правило, зникають із часом, не зберігаються, оскільки не мають практичної цінності. Це стосується листів, фотографій, сімейних історій, біографій, щоденників, нотатників, квитків, малюнків, зошитів тощо. Той предметний світ, серед якого розгортається повсякденність людини, який має, за зауваженням Я. Ассмана, показник часу і здатний вказувати не тільки на теперішнє, а й на різні шари минулого [1, с. 20]. Науковий співробітник Одеського літературного музею, член Громадської ради при Державному архіві Одеської області Г. Місюк указує, наскільки легко зникають подібні предмети, важливість яких неочевидна в силу їх тривіальності, що особливо актуально в сучасному цифровому світі, де все здається вже збереженим у мережі. Але найпростіші речі від пересічних громадян є цікавими свідками епохи, життя людей, історії міста і зберігають у собі культурну цінність для майбутніх поколінь [35].

Отже, вже сьогодні можна говорити про формування в Україні певних наукових центрів дослідження пам'яті – це Київ, представлений передусім діяльністю редакції «Дух і літера», а також Одеса й Харків. Українські філософи і представники соціогуманітарних наук працюють над широким комплексом проблем, серед яких соціальний вимір пам'яті, її роль у самоідентифікації всередині груп і спільнот, виробленні традицій, комеморативних практиках, а також трансформації пам'яті, спричинені появою нових технологій, та інші, що є актуальними світовими тенденціями в *memory studies*.

Однак специфічність географічного положення, історичного минулого та актуальної ситуації в Україні ставить перед дослідниками в царині *memory studies* специфічні завдання, вирішення яких не завжди можливе за допомогою залучення досвіду інших країн. Отже, значний перелік завдань і проблемних галузей у галузі *memory studies* може бути дослідженим і висловленим лише українськими науковцями. Притаманий вітчизняним дослідникам ступінь глибини розробки теми, лише невелику частину наукового доробку яких розглянуто в статті, виводить Україну на провідні позиції у світових *memory studies*.

Література

1. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман ; пер. с нем. М.М. Сокольской. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
2. Артеменко А.П. Топология Я в сетевых структурах социума / А.П. Артеменко. – Х. : Цифрова друкарня № 1, 2013. – 344 с.
3. Артюх В. Зміст поняття «історична пам'ять» на тлі українських реалій / В. Артюх // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення : матеріали Міжнародної наукової конференції (10–12 травня 2007 року). – Суми, 2007. – Ч. П. – С. 113–117
4. Бурак Л.І. Пам'ять у культурному просторі міста (київський контекст) / Л.І. Бурак // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі : зб. наук. праць. – Вип. 8. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 94–103.
5. Бойко О.Д. Колективна пам'ять: природа, суть, структура / О.Д. Бойко // Національна та історична пам'ять. – 2012. – Вип. 3. – С. 93–105.
6. Волянок О.Я. Суспільна пам'ять в контексті розвитку політичної свідомості у сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / О.Я. Волянок, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Б.в., 2012. – 20 с.

7. Газнюк Л.М. Батьківській дім як складова екзистенційного буття людини / Л.М. Газнюк // Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини у контексті сьогодення: восьмі шинкаруківські читання : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2013.
8. Голубович І.В. Біографія: силует на фоні Humanities (методологія аналізу в соціогуманітарному знанні) / І.В. Голубович. – Одеса : СПД Фридман, 2008. – 420 с.
9. Голубович І.В. Свидетельствование как культурная практика и как объект исследования в современном гуманитарном знании / И.В. Голубович. – Одесса, 2012.
10. Голубович І.В. «Третье пространство» биографии: феномен «истории жизни» / И.В. Голубович // Феноменология і мистецтво : щорічник українського феноменологічного товариства, 2002–2003. – К. : ППС-2002, 2005. – С. 75–84.
11. Дьяковська Г.О. Наратив як форма буття соціальної пам'яті : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / Г.О. Дьяковська ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2011. – 17 с.
12. Европейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 1. – К. : Дух і літера, 2009. – Т. 1. – 2009. – 576 с.
13. Жадько В.О. Історична пам'ять у системі духовного світу особистості сучасного українського соціуму (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... докт. філос. наук : спец. 09.00.03 / В.О. Жадько ; АПН України ; Ін-т вищ. освіти. – К., 2007. – 36 с.
14. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Л. Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 15/2006–2007. – С. 855–862.
15. Зерній Ю.О. Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.05 / Ю.О. Зерній ; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2009. – 20 с.
16. Зіборова Д.А. Антропология та поетика тривалості у контексті філософії іншого : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 / Д.А. Зіборова ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2009. – 18 с.
17. Ідентичність і пам'ять в пострадянській Україні : [монографія] / відп. ред. М. Антонович. – К. : Дух і літера, 2009. – 496 с.
18. Кандель Э. В поисках памяти / Э. Кандель ; пер. П. Петров. – К. : Астрель, Corpus, 2012. – 736 с.
19. Київ у національній пам'яті : [колективна монографія] / [Л.І. Буряк, Л.А. Ведмідь, І.Б. Гирич та ін.]. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – 400 с.
20. Киридон А. Студії пам'яті в Україні: основні тенденції становлення / А. Киридон // Україна-Європа-Світ : міжнародний збірник наукових праць. Серія «Історія, міжнародні відносини». – 2014. – Вип. 14. – С. 265–273.
21. Коньшина Г.Є. Трансформація соціальної пам'яті в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 / Г.Є. Коньшина ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2008. – 14 с.
22. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л.П. Нагорна. – К. : ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
23. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри : зб. наук. праць. – Випуск 4. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – 296 с.
24. Національна та історична пам'ять : [словник ключових термінів] / кер. авт. кол. А.М. Киридон. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – 436 с.
25. Особа у контексті часу. Книга на пошану Лариси Нагорної / упорядники Ю. Шаповал, О. Лісничук, С. Набок. – К. : ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 464 с.
26. Рагозіна Т.Е. Культурна пам'ять як механізм соціально-історичної наступності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / Т.Е. Рагозіна ; Донець. нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 20 с.
27. Стародубцева Л.В. Пам'ять і забуття в історії ідей: мнемонічна герменевтика культури : дис. ... докт. філос. наук : спец. 09.00.04 / Л.В. Стародубцева ; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004.
28. Студії пам'яті в Україні (Історіографічний дискурс. Бібліографічний покажчик) / передмова, вступ. ст., заг. ред. А.М. Киридон ; упор. покажчика: А.М. Киридон, О.Я. Воля-

- нюк, В.І. Огієнко. – К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 294 с.
29. Фостачук О.О. Соціальна пам'ять як соціокультурний феномен : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 / О.О. Фостачук ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – 19 с.
30. Халимон М.М. Реактуалізація пам'яті та досвіду в наративній філософії історії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / М.М. Халимон ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2011. – 20 с.
31. Эсхатос: философия истории в предчувствии конца истории. – Одесса : ФЛП «Фридман А.С.», 2011. – 366 с.
32. Эсхатос-II: философия истории в контексте идеи «предела» : сб. статей. – Одесса : ФЛП «Фридман А.С.», 2012. – 280 с.
33. Культура примирення: нова історична свідомість в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://onu.edu.ua/uk/science/young_academ/reunion
34. Наукова програма «Феномен тоталітаризму, його прояви та шляхи подолання» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://onu.edu.ua/uk/science/sprograms/>
35. Новый проект Государственного архива: «Народный архив – 2015» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archive.odessa.gov.ua/ru/archiv-novostei-ru/hronika-2015/151019_narodnii-arhiv/
36. «Успенські читання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duh-i-litera.com/seminars/uspenski-chytannya/>
37. Центр св. Климента «Спілкування та діалог культур». ХІІІ Київський літній богословський інститут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://clement.kiev.ua/taxonomy/term/124>.

Анотація

Полякова В. О. Україна на мапі сучасних досліджень пам'яті. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду сучасних українських філософських і соціогуманітарних досліджень у напрямі студій пам'яті або memory studies. Приділяється увага окремим підходам і проблемним галузям, таким як соціальна й культурна пам'ять, зв'язок між пам'яттю й ідентичністю, простором, сучасними технологіями тощо, які формують основні напрями українських досліджень пам'яті.

Окремо в статті підкреслюється, що історична спадщина й актуальна ситуація в Україні зумовлюють специфічні риси українських memory studies. Ці особливості відображено в роботах, автори яких зосереджують увагу на таких проблемах, як роль пам'яті в національній ідентичності, поверненні забутих сторінок історії, подоланні наслідків тоталітаризму. Ми підкреслимо, що сьогодні в Києві, Одесі, Харкові вже сформувалися провідні центри філософських досліджень пам'яті. Стаття може слугувати подальшим розвідкам у царині memory studies.

Ключові слова: Україна, пам'ять, студії пам'яті, історична пам'ять.

Аннотация

Полякова В. О. Украина на карте современных исследований памяти. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению современных украинских философских и социогуманитарных исследований в рамках мемориальных студий или memory studies. Уделяется внимание отдельным подходам и проблемным областям, таким как социальная и культурная память, связь между памятью и идентичностью, современными технологиями и др., что представляют основные направления украинских исследований памяти.

Отдельно в статье подчеркивается, что историческое наследие и актуальная ситуация в Украине обуславливают специфические черты украинских мемориальных студий. Данная специфика отражена в работах, авторы которых концентрируют внимание на таких проблемах, как роль памяти в формировании национальной идентичности, возвращении забытых страниц истории, преодолении последствий тоталитаризма. Мы подчеркиваем, что уже сегодня можно говорить о формировании в Киеве, Одессе, Харькове важных центров философских исследований проблемы памяти. Статья может служить дальнейшим разысканиям в области memory studies.

Ключевые слова: Украина, память, студии памяти, историческая память.

Summary

Polyakova V. O. Ukraine on the map of modern researches of memory. – Article.

In this article we observe today's Ukrainian philosophical and social-humanitarian literature in the field of memory studies. We pay attention to several concepts and problems, first of all such as: social and cultural memory, connection between memory and identity, space, modern technology etc. All those combined together are forming problematic area in which researches in Ukraine are mainly oriented.

Also in this article we underline that historical heritage and current situation in Ukraine lead to the peculiarity of

Ukrainian memory studies. This specification is reflected in the number of works in which authors study such topics as: the role of memory in the sense formation of nation and in the process of return of the 'blank pages' of the history, overcoming the effects of Totalitarianism and so called 'wars of memories'. We underline that some geographical points – Kyiv, Odesa, and Kharkov have become the prominent centers in modern Ukrainian memory researches. This article could serve to ongoing researches in the field of memory studies.

Key words: Ukraine, memory, memory studies, historical memory.